

УДК 94 (4) “1939/1945”

Зоряна ПОЛЬОВА

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ТА ОПОРУ

Розглянуто сучасні методологічні підходи до аналізу багатовимірної природи колабораціонізму й опору, розроблені зарубіжними та українськими вченими. Окреслено перспективи їх застосування для висвітлення воєнного досвіду українського населення крізь призму цих категорій.

Ключові слова: ОУН, УПА, УГВР, Західний Альянс, “держави осі”, колабораціонізм, пасивне пристосування, опір, українське цивільне населення, нацисти, радянці.

Актуальність дослідження колабораціонізму й опору як видів поведінки зумовлена їхнім значним впливом на поглиблення суспільної поляризації, суперечливістю мотивації їх суб'єктів, суспільним резонансом навколо їх контроверсійності. Порівняння підходів до осмислення їхньої природи, розроблених зарубіжними та українськими істориками, спрямоване на окреслення спектра цінних інтерпретативних схем, з'ясування перспектив міждисциплінарних підходів до їх вивчення, глибше усвідомлення особливостей дилем колабораціонізму й опору для українців.

Відомі західні вчені Т. Снайдер та Дж. Армстронг детально проаналізували діяльність українського націоналістичного руху в ширшому суспільному контексті й у цій площині сформулювали своє бачення колабораціонізму та опору українців під час Другої світової війни¹. Дж. Армстронг, Т. Гунчак та О. Субтельний розглянули політичний аспект колабораціонізму ОУН–УПА із нацистами².

¹ *Armstrong J.* Collaborationism in World War II: the Integral Nationalist Variant in Eastern Europe / John A. Armstrong // *The Journal of Modern History*. – March–December. – 1968. – Vol. 40. – P. 396–410; *Ejusd.* Ukrainian Nationalism / John A. Armstrong. – Englewood: Ukrainian Academic Press, 1990. – P. 33.

² *Armstrong J.* Collaborationism in World War II... – P. 396–410; *Armstrong J.* Ukrainian Nationalism... – P. 33; *Гунчак Т.* Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – Київ: Либідь, 1993; *Його ж.* У мундирах ворога / Т. Гунчак. – Київ: Час України, 1993; *Ejusd.* Between Two Leviathans: Ukraine during the Second World War / T. Hunczak // *Ukrainian Past, Ukrainian Present*; [ed. by B. Krawchenko]. – New York: St. Martin's Press, 1993. – P. 97–106; *Ejusd.* OUN–German Relations, 1941–5 / T. Hunczak // *German–Ukrainian Relations in Historical Perspective*; [ed. by Hans-Joachim Torke and John-Paul Himka]. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1994. – P. 178–186; *Subtelny O.* The Soviet Occupation of Western Ukraine, 1939–41: an Overview / O. Subtelny // *Ukraine during World War II. History and Aftermath. A Symposium*; [ed. by Yuri Boshyk]. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1986. – P. 5–14.

Заслужують уваги науково обгрунтовані класифікації локальних колаборантів із нацистами, розроблені Б. Кравченком та П. Потічним (щодо військового аспекту колабораціонізму)³. Цінні спостереження щодо військового та адміністративного вимірів колабораціонізму галичан із німцями належать М. Юркевичу⁴.

Діапазон відповідей українців на випробування Другої світової війни став темою інтенсивних наукових досліджень в Україні. Ю. Шаповал (Київ), А. Русначенко (Київ), Ю. Киричук (Львів), Я. Грицак (Львів) та Ю. Сливка (Львів) дослідили українські державотворчі змагання в ширшому географічному контексті, порівнюючи українське націоналістичне підпілля та рухи Опору в Центральній і Східній Європі⁵.

У статті простежено, як різні політичні контексти вплинули на відмінності в баченні колабораціонізму й опору в дискурсах Західного Альянсу та українського націоналістичного підпілля. Огляд зарубіжних і українських концептуальних підходів до колабораціонізму й опору слугує передумовою узагальнення класифікацій колабораціонізму, пасивного пристосування та опору як видів поведінки, а також ілюструє, що колабораціонізм і опір не завжди несумісні.

У дискурсах Західного Альянсу й українського націоналістичного підпілля під впливом відмінних політичних контекстів сформульовані різні підходи до визначення категорій колабораціонізму й опору. В обох дискурсах контроверсійність явища колабораціонізму, пов'язана з історичним і моральним аспектами відповідальності за його злочини, загострює увагу дослідників до чіткого формулювання значення поняття колабораціонізм⁶.

У дискурсі Західного Альянсу категорія опору осмислювалась передусім як збройна боротьба проти нацизму та режиму нацистської окупації. Поширеним поглядом стало бачення війни як масштабної боротьби добра і зла, в якій сили добра здобули перемогу. З цієї перспективи формується поширений стереотип, що нації, групи й особи, які не були на боці союзників (окрім нейтральних країн), мушили бути на боці “держав осі” або нацистів. Те, що не вписується в цю модель,

³ *Krawchenko B. Soviet Ukraine under Nazi Occupation, 1941–4 / Ibidem.* – P. 17, 25, 29–30; *Potichnyj Peter J. Ukrainians in World War II Military Formations: An Overview / Ibidem.* – P. 62–65.

⁴ *Yurkevich M. Galician Ukrainians in German Military Formations and in the German Administration / M. Yurkevich // Ibidem.* – P. 67–87.

⁵ *Шаповал Ю. Війна після війни / Ю. Шаповал // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2004. – Вип. 11: Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів; [гол. ред. кол. Я. Ісаєвич, упоряд. і відп. ред. Ю. Сливка]. – С. 184–201; *Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні і національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–1950-х роках / А. Русначенко.* – Київ, 2002; *Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття / Ю. Киричук.* – Львів, 2000; *Його ж. ОУН і УПА у загальносвітовому контексті середини ХХ століття: паралелі, порівняння, аналогії, уроки / Ю. Киричук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2004. – Вип. 11 ... – С. 32–50; *Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак.* – Київ: Генеза, 1996; *Його ж. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї / Я. Грицак.* – Київ: “Критика,” 2004; *Сливка Ю. У пошуках історичної правди / Ю. Сливка // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2004. – Вип. 11 ... – С. 5–13.

⁶ *Нахманович В. До питання про склад учасників каральних акцій в окупованому Києві (1941–1943) / В. Нахманович // Друга світова війна і доля народів України: матеріали II Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р.); [за ред. В. Вороніна та ін.].* – Київ: Зовнішторгвидав, 2007. – С. 227.

відкидали чи піддавали спотворенню, як це часто траплялося з питанням колабораціонізму українців⁷.

Опір нацистам під час Другої світової війни викристалізувався в кожній окупованій країні, набувши широкого спектра форм, як, наприклад, відмова від співпраці з окупантами, антинацистська пропаганда, дезінформація, ведення військових операцій. У цій площині особливу увагу приділяли таким функціональним підкатегоріям опору, як розвідка та саботаж проти “держав осі”, оскільки вони становили важливий внесок у військову кампанію союзників⁸.

Самоорганізація рухів Опору в Європі відбулася під значним впливом суспільного резонансу від бліцкригу та жорстоких реалій окупаційного режиму. Оскільки для західних союзників пріоритетом було завдати поразки Німеччині, то діалог між організаціями союзників та їх партнерами в окупованій Європі був спрямований на досягнення якнайефективнішої координації між ними⁹.

Оскільки й нацистська Німеччина, і Радянський Союз прагнули знищити будь-які вияви опору та громадської непокори, то цей чинник суттєво звужував можливості виникнення і кристалізації організованих політичних та військових структур опору в Україні¹⁰. Лідери ОУН–УПА–УГВР розглядали комбінації колабораціонізму та опору в підпорядкуванні політичній стратегії збройної боротьби за побудову Української самостійної соборної України (УССД). Військове суперництво між комуністичною і націоналістичною течіями опору в Україні становило константу упродовж війни і поглиблювало поляризацію українського суспільства. Нерегулярні збройні сили надавали особливого значення завданню завоювати та зміцнити підтримку цивільного населення, схильного до пасивної позиції¹¹. Пасивна позиція більшості українського населення була відповіддю на випробування війни й відображала його прагнення вижити, часто поєднуючись із дезорієнтацією та виснаженням, спричиненими війною всіх проти всіх, масштабними нацистськими каральними і превентивними репресіями, а також жорсткою економічною експлуатацією.

Джон Армстронг характеризує колабораціонізм як співпрацю між сегментами населення і політичними групами переможеної держави та політичними органами держави-переможниці¹². Згідно з методологічним підходом Яна Томаша Гросса, колабораціонізм – процес, риси якого визначає окупант. Дослідник наголошує на потребі ідентифікації різних моделей взаємодії між намірами окупаційної влади та сприйняттям окупованого населення, а також на врахуванні політичних пріоритетів та соціальних інтересів останнього як інструментів обґрунтування колабораціонізму¹³.

⁷ *Potichnyj Peter J.* Ukrainians in World War II Military Formations ... – P. 61.

⁸ *Moore Bob*, ed. Resistance in Western Europe. – Oxford: Berg, 2000. – P. IX–9; *Semelin J.* Unarmed against Hitler. Civilian Resistance in Europe 1939–1943 / Jacques Semelin. – London: Praeger, 1993. – P. 25.

⁹ *Overy R.* World War Two: How the Allies Won [Електронний ресурс] / Richard Overy. // Resistance in Western Europe. – P. 253. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/how_the_allies_won_01.shtml;

¹⁰ *Rieber A.* Civil Wars in the Soviet Union, 1941–1948 / Alfred J. Rieber. (Unpublished paper). – P. 1.

¹¹ Ibidem.

¹² *Armstrong J.* Collaborationism in World War II ... – P. 396.

¹³ *Gross J.* Themes for a Social History of War Experience and Collaboration / Jan T. Gross // The Politics of Retribution in Europe. World War II and Its Aftermath / [ed. by Istvan Deak, Jan T. Gross, and Tony Judt]. – Princeton, 2000. – P. 24, 26.

Марек Ян Ходакевич характеризує суть колабораціонізму як “активний зв’язок з окупантом із міркувань особистих інтересів та на шкоду окупованому населенню”¹⁴.

Мотивація колабораціонізму з нацистами в Західній Європі характеризувалася домінуванням соціальних та ідеологічних елементів, які охоплювали і прагматизм, продиктований переконанням, що Німеччина переможе у війні, і, відповідно, прагнення утвердитись на боці держави-переможниці через уникнення конфлікту з нацистськими окупантами¹⁵. Прикладом може слугувати самовиправдання петенізму як політичного реалізму, дипломатично-стратегічної лінії думки, яка апелювала до державних інтересів¹⁶. В окупованих країнах Європи (Франції, Данії, Норвегії, Нідерландах, Угорщині та ін.) чітко виявився політичний і військово-політичний колабораціонізм у формах діяльності номінально незалежних урядів та адміністративних організацій, а також функціонування пронацистських партій і рухів¹⁷. У дискурсі західних союзників окреслено такий обсяг колабораціонізму: від пропагандистських закликів до цивільного населення обрати спокійне прийняття іноземної окупації до сприяння організації виробництва, торгівлі, надання економічної та фінансової підтримки і до вступу до збройних формацій “держав осі” чи військових формацій, що діяли під їхнім командуванням¹⁸. У більшості окупованих країн спостерігався вступ добровольців-колаборантів до лав Вермахту, допоміжної поліції (Schutzmannschaft) та Waffen SS. Загалом понад 600 тис. членів Waffen SS не були німцями. Необхідно зазначити, що з таких країн, як Бельгія та Нідерланди надходили тисячі добровольці до цих формацій. На кінець Другої світової війни кількість німецьких добровольців з окупованих країн у лавах Waffen SS становила 60 %¹⁹.

Натомість в Україні, Хорватії і Словаччині спостерігалось домінування елемента етнічного незадоволення над соціальними й ідеологічними в діалозі з нацистами²⁰. Інша відмінність стосується того факту, що в Західній Європі значення і форми колабораціонізму пов’язували з обставинами нацистського окупаційного режиму, тоді як в Україні політичний вимір колабораціонізму й опору визначали впливом особливо складної окупації Західної України і нацистами, і радянськими військами. Важливий аспект для осмислення методологічного підходу до розгляду проблеми колабораціонізму українців – це питання: чи і наскільки українці повинні були довести лояльність до польської влади та радянського режиму, від яких зазнавали утисків та репресій²¹?

Під час Другої світової війни українці воювали в лавах військових формацій усіх сторін. П. Дж. Потічний пояснює це явище двома причинами. По-перше,

¹⁴ Chodakiewicz M. Between Nazis and Soviets. Occupation Politics in Poland, 1939–1947 / Marek Jan Chodakiewicz. – Lanham: Lexington Books, 2004. – P. 1.

¹⁵ Collaboration with the Axis Powers during World War II [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Collaboration_with_the-Axis_Powers_during_World_War_II.

¹⁶ Gross J. Themes for a Social History ... – P. 28; Burin P. France under the Germans, Collaboration & Compromise / Philippe Burin. – New York: the New Press, 1993. – P. 3.

¹⁷ Дерейко І. Колабораціонізм, поняття / І. Дерейко // Енциклопедія історії України; [гол. ред. ради В. Литвин, гол. ред. колегії В. Смолій]. – Київ: Наукова думка, 2007. – Т. 4: Ка-Ком. – С. 441.

¹⁸ Collaboration with the Axis Powers during World War II ...

¹⁹ Ibid.

²⁰ Armstrong J. Collaborationism in World War II ... – P. 397–398.

²¹ Марущенко О. Сучасна українська історіографія і проблема колабораціонізму в роки німецько-фашистської окупації України / О. Марущенко // Сторінки воєнної історії України. – 2003. – Вип. 7. – Ч. 1. – С. 49

оскільки вони не мали суверенної держави, то не могли контролювати власної долі в час складних історичних випробувань. По-друге, будучи розкиданими по світу в 1939–1945 рр., українців можна було знайти в найрізноманітніших місцях та ситуаціях²². Оскільки найжорстокіші битви війни відбувалися на території України, то не дивно, що українці у великій кількості боролися в лавах різних армій та військових формацій на всіх фронтах. У радянській армії служило 4,5 млн українських солдатів. Тисячі українці налічувалися в польському війську генерала Владислава Андерса й боролися разом із ним на боці англійців в Єгипті, Лівії та Італії. Українці також воювали у складі польських загонів, що просувалися з радянським військом на території Польщі. Українські підрозділи діяли у складі чеського війська при силах союзників. У 1943 р. 11 тис. українців воювало в 15-тисячній бригаді генерала Людвіка Свободи. Більшість із них увійшла до складу бригади після трирічного перебування в радянських концентраційних таборах, в яких їх утримували з 1940 р. Щоб уникнути підтримуваної нацистами угорської окупації Карпатської України, 30 тис. українців втекло до СРСР із цієї території. Радянська влада, яка з підозрою ставилася до осіб із високим рівнем національної свідомості та прагнула запевнити німецьку сторону в дотриманні пакту Молотова–Ріббентропа, негайно кинула їх до концтаборів²³.

Українські солдати воювали в румунській та угорській арміях і відігравали важливу роль у веденні переговорів між угорцями та загонами УПА. Українці перебували й у складі військових формувань сербського монархіста Д. Михайловича та югославських партизанів Тіто. Велика кількість українських солдатів воювала в лавах американських та канадських збройних сил. А також у структурах французького руху Опору²⁴.

Багатовимірною природою колабораціонізму й опору українців під час Другої світової війни полягала як в тому, що ці явища охоплювали політичний і неполітичний рівень, так і в їх чутливості до географічного та хронологічного вимірів. Суттєві відмінності становища для українців у Галичині й на Волині полягали в тому, що тоді як у райхскомісаріаті “Україна” нацисти різко звужували будь-які форми українського колабораціонізму, в дистрикті “Галичина” Вехтерівський експеримент заохочував військову, адміністративну і пропагандистську форми колабораціонізму як на індивідуальному, так і на груповому рівнях. Службовці Українського Центрального Комітету (УЦК) виправдовували практику агентизму з нацистськими окупантами як єдиний шлях пом’якшення важких випробувань війни для українського населення в Генеральному Губернаторстві, збереження українського соціального та культурного життя²⁵ і посилення української присутності в контрольованих нацистами структурах.

Більшість українського цивільного населення зайняла позицію пасивного пристосування, яке Ходакевич визначив як “багаторівневу, градаційну поступливість окупантам, характер якої залежав від її відносної близькості або до колабораціонізму

²² *Potichnyj Peter J.* Ukrainians in World War II Military Formations ... – P. 61.

²³ *Ibid.* – P. 61–62.

²⁴ *Ibid.* – P. 62.

²⁵ *Kolko G.* Century of War. Politics, Conflicts, and Society since 1914 / Gabriel Kolko. – New York: the New Press, 1994. – P. 238; *Косик В.* Україна і Німеччина у другій світовій війні / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк, Львів, 1993. – Число. 3. – С. 176.

або до опору²⁶. Щоб контекстуалізувати вияви колабораціонізму, пасивного пристосування й опору, доцільно звернутись до концепції тотальної війни, розробленої Квінсі Врайтом, Раймондом Ароном, Яном Ф. В. Бекеттом, Артуром Марвіком, Бернардом Вейтсом, Клайвом Емслі та Джоном Голбі. Для тотальної війни характерні чотири аспекти: акумуляція насильства в ході масштабної військової конфронтації, кампанії репресій та контрзаходів, знищення розмежування між лінією фронту та тилом, надзвичайно висока людська ціна тотальної війни, а також порушення моральних норм²⁷. Аналіз цих аспектів – важлива передумова для висвітлення поляризації західноукраїнського суспільства під час Другої світової війни та дослідження дилем колабораціонізму, пристосування й опору для західних українців.

Концепцію колабораціонізму як явища, керованого окупантами, розробив І. Деак та Я. Гросс, і вона продуктивна при висвітленні таких аспектів українського колабораціонізму з нацистами: суворого вибору нацистськими окупантами українських колаборантів, насадження нацистами обсягу та форм колабораціонізму у військовій, адміністративній і пропагандистській сферах, а також постійне здійснення окупантами контролю і тиску²⁸. Розгляд різних видів взаємодії між намірами окупантів та їх сприйняттям окупованим населенням під впливом його політичних й соціальних інтересів сприяє глибшому розумінню явища з позиції окупованого населення²⁹. Ці методологічні орієнтири цінні для розгляду українського колабораціонізму з нацистами в Галичині та на Волині.

Я. Грицак наголошує, що враховуючи особливо жорстокий вимір німецького окупаційного режиму для України, багато українців осмислювали свій вибір не як питання йти на колабораціонізм чи ні, а як спосіб вижити. Іншими словами, колабораціонізм сприймався як засіб для збільшення власних шансів на виживання³⁰. До такого ж висновку доходить й О. Субтельний, який характеризує вплив ментальності виживання на мотивацію колаборантів так: "...колабораціонізм часто був ціною виживання для багатьох українців. Перед українцями війна ставила проблему, як знайти найкращий вихід у ситуації, у якій вони не могли перемогти. Із позицій середньостатистичної особи, успіх означав передусім збереження власного життя"³¹.

Складність вибору виду поведінки цивільним населенням доцільно окреслити крізь призму категорій ментальності опору, ментальності виживання, атентизму (прагнення до самозбереження політично незаангажованого населення), розроблених Г. Колко³². За обставин бруталної нацистської окупації та війни всіх проти

²⁶ *Chodakiewicz M. Between Nazis and Soviets. Occupation Politics in Poland, 1939–1947.* – P. 1.

²⁷ *Wright Q. A Study of War / Quincy Wright.* – Chicago: the University of Chicago Press, 1964. – P. 60, 73, 151, 269; *Aron R. The Century of Total War / Raymond Aron.* – Boston: Beacon Press, 1955. – P. 21–22, 149, 158; *Beckett I. Total War / Ian F. W. Beckett // War; [ed. by Lawrence Freedman].* – Oxford: Oxford University Press, 1994. – P. 254–259. Погляди Марвіка, Вейтса, Емслі та Голбі представлені у праці: *Marwick A., et al. War and Change in Twentieth Century Europe / Arthur Marwick, et al.* – Buckingham: Open University Press, 1990. – P. 19.

²⁸ *Deak I. Collaboration / Accommodation / Resistance. The Paper Delivered for the Conference Remembering, Adapting, Overcoming: the Legacy of World War Two in Europe / I. Deak.* – Remarque Institute, New York University, April 24–27, 1997. – P. 4; *Gross J. Themes for a Social History ...* – P. 16.

²⁹ *Gross J. Themes for a Social History ...* – P. 24, 26.

³⁰ *Грицак Я. Нарис історії України ...* – С. 232.

³¹ *Subtelny O. Ukraine. A History / Orest Subtelny.* – Toronto: Toronto University Press, 1988. – P. 471.

³² *Kolko G. Century of War ...* – P. 221, 237–238.

всіх більшість українського цивільного населення обрала пасивне пристосування. Г. Колко наголошує на взаємозв'язку між соціальним атомізмом, страхом, пасивним пристосуванням та кризою соціальних і моральних цінностей³³.

Чинники, які звужували чисельність колаборантів серед українців, охоплювали відразу та розчарування через жорстокість німецьких окупантів, страх перед радянськими репресіями і контрзаходами українського націоналістичного підпілля.

Мотивація колаборантів охоплювала на політичному рівні такі аспекти, як етнічну ненависть, настрої антикомунізму, антисемітські переконання³⁴, а на неполітичному – опортунізм, дефетизм та прагнення вижити. Доцільно наголосити, що колабораціонізм набував як форми добровільної співпраці населення з окупантами, так і примусової, яка зокрема стосувалася радянських військовополонених. Згідно з даними І. Дерейка, питома вага військового колабораціонізму вимірюється на рівні від 1,5 до 2 млн громадян Радянського Союзу, з яких від 250 до 300 тис. становили українці, що стали колаборантами в лавах фронтових та допоміжних загонів німецьких збройних сил³⁵. Як окрему категорію колаборантів треба виокремити тих українців, які служили в німецьких охоронних і будівельних структурах. Необхідно наголосити, що ці структури німці створювали без досягнення політичних домовленостей. До них належали Werkschutz, Bahnschutz, Baudienst, Hilfswillige (Hiwis) та Schutzmannschaften – українська допоміжна поліція³⁶.

Зміцнення спонтанного руху самооборони українського цивільного населення та консолідація української націоналістичної течії опору були важливими аспектами військово-політичної організації українців і кристалізації їх ментальності опору. Звужували діапазон військових операцій української націоналістичної течії руху такі чинники: репресії німецьких окупантів за принципами колективної та сімейної відповідальності, практика взяття окупантами заручників, а також усвідомлення людської ціни збройної боротьби українських повстанців.

ОУН(б) та фракції ОУН(м) на чолі з О. Ольжичем-Кандибою та О. Телігою належить важлива роль у зміцненні ментальності опору українців завдяки проголошенню антинімецького й антирадянського фронтів як головних у їх збройній боротьбі та акцентування на важких випробуваннях для Західної України, спричинених потрійною окупацією: нацистами, радянською владою та поляками. Ці фракції оунівців створили регулярні збройні сили як на рівні української націоналістичної течії опору, так і на рівні українського руху самооборони, а також заохочували спонтанний опір і громадянську непокору цивільного населення.

Отже, застосування контрасту контекстів як модальності порівняльного аналізу уможливило порівняння підходів до тлумачення категорій колабораціонізму й опору в дискурсах західних союзників та українського націоналістичного підпілля і довело багатовимірність цих явищ та їх чутливість до географічного і політичного вимірів.

У суспільній свідомості сучасної України винесено суворий вирок різним виявам колабораціонізму як злочинним. Доцільно погодитись із В. Нахмановичем, що відповідальність за злочини, скоєні в Україні під час Другої світової війни,

³³ Ibid. – P. 239.

³⁴ Collaboration with the Axis Powers during World War II ....

³⁵ Дерейко І. Колабораціонізм, поняття ... – С. 441.

³⁶ Potichnyj Peter J. Ukrainians in World War II Military Formations ... – P. 64.

повинна бути приписана тільки тим особам та структурам, які брали участь у каральних акціях, сприяли їх здійсненню (наприклад, через накази) або публічно закликали до них³⁷.

Перспективи подальших наукових досліджень стосуються простеження впливу дискурсів західних союзників та українського націоналістичного підпілля на політику пам'яті щодо проблем колабораціонізму і опору.

Zoriana Poliova. Approaches to understanding of collaborationism and resistance

The article explores Western and Ukrainian scholars methodological approaches to the current understanding of the multidimensional nature of collaboration and resistance. It outlines practical implications of these concepts for the analysis of Ukrainian case.

Key words: The OUN, the UPA, the Supreme Ukrainian Liberation Council (UHVR), the Western Allies, the Axis powers, collaboration, passive accommodation, resistance, Ukrainian civilian population, the Nazis, the Soviets.

Зоряна Полевая. Сравнение методологических подходов к осмыслению проблем коллаборационизма и движения сопротивления

Рассмотрены современные методологические подходы к анализу многомерной природы коллаборационизма и движения сопротивления, разработанные зарубежными и украинскими учеными. Определены перспективы их применения для освещения военного опыта украинского населения сквозь призму этих категорий.

Ключевые слова: ОУН, УПА, Украинский Главный Освободительный Совет (УГОС), Западный Альянс, “государства оси”, коллаборационизм, пассивное приспособление, сопротивление, украинское гражданское население, нацисты, советские люди.

³⁷ *Нахманович В.* До питання про склад учасників каральних акцій ... – С. 228–229.